

УДК 336.012.23(477)

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Є.І. Масленніков, к.е.н., доцент

А.А. Чкан

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса, Україна

Масленніков Є.І., Чкан А.А. Дослідження розвитку ринку фінансових послуг України.

У статті на основі аналізу історико-політичних умов становлення фінансового посередництва в Україні та статистичної інформації доведено, що однією з основних проблем у розвитку фінансового ринку був і залишається низький рівень економічної грамотності населення. Його підвищення є першочерговим завданням у забезпеченні рівномірності розвитку різних типів фінансового посередництва.

Ключові слова: ринок фінансових послуг України, банківська система України, стабільність фінансового ринку

Масленников Е.И., Чкан А.А. Исследование развития рынка финансовых услуг Украины.

В статье на основе анализа историко-политических условий становления финансового посредничества в Украине и статистической информации доказано, что одной из основных проблем в развитии рынка был и остается низкий уровень экономической грамотности населения. Его повышение является первоочередной задачей в обеспечении равномерности развития различных типов финансового посредничества.

Ключевые слова: рынок финансовых услуг Украины, банковская система Украины, стабильность финансового рынка

Maslennikov E.I., Chkan A.A. The study of the financial services market of Ukraine.

In this paper, based on analysis of historical and political conditions of the emergence of financial intermediation in Ukraine and statistics prove that one of the major problems in the development of the market has been and remains a low level of economic literacy. His improvement is a priority to ensure the uniformity of the different types of financial intermediation.

Keywords: financial services market of Ukraine, Ukraine's banking system, financial market stability

Актуальність теми зумовлена тим, що одним із життєво важливих елементів, які впливають на зростання, розвиток і стабільність ринкової економіки держави є фінансовий ринок. Ринки фінансових послуг підтримують корпоративні ініціативи, фінансують використання нових ідей і полегшують контроль фінансового ризику. Більш того, оскільки дрібні інвестори з часом будуть розміщувати все більшу частку своїх грошей у взаємних фондах та інших фондах колективного інвестування, ринки фінансових послуг паперів стають істотно важливими для персонального добробуту і пенсійного планування. Таким чином перебільшити важливість у дослідженнях в галузі розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг на сьогодні важко.

Постановка проблеми

Ринок фінансових послуг держави як складна економічна система формується під впливом різноманітних чинників, які визначають можливості та тенденції його розвитку. Становлення української фінансової системи на ринкових принципах розпочалося із розпадом Радянського союзу та здобуттям Україною незалежності. У 1991-1992 роках відбувся стрімкий перехід від використання планово-адміністративних засобів регулювання економіки до принципів вільної ринкової економіки. Визначальним фактором даного процесу була відсутність досвіду ведення господарської діяльності і державного управління економічними відносинами на ринкових принципах.

Метою даного дослідження є визначення основних показників розвитку фінансового ринку України саме з урахуванням історико-політичних передумов.

Основний матеріал

До моменту отримання Україною незалежності останнім історичним етапом розвитку її економіки на ринкових засадах була Нова економічна політика (НЕП). З часів згорання НЕП на початку 30-х років ХХ-го століття економіка України функціонувала в умовах адміністративно-командної системи. Відповідно, за період тривалістю близько 60-ти років було повністю втрачено практичний досвід застосування ринкових механізмів господарювання. Тобто формування практично всіх сегментів економічної системи України відбувалося на основі механізмів, що існували в радянські часи та одночасно могли бути застосо-

вані в ринкових умовах. У процесі становлення ринку фінансових послуг таким механізмом стала банківська система. Пострадянські економісти мали достатній практичний досвід лише у питаннях банківського типу фінансового посередництва. Фондовий ринок в Україні на початку дев'яностих років знаходився в зародковому стані з причини необізнаності з принципами його функціонування більшості потенційних споживачів його послуг. Небанківське фінансове посередництво не виходило за межі надання страхових послуг, непопулярних на той час з причини сумнівної якості та скрутного фінансового стану потенційних страхувальників.

З іншого боку, формування ринкової економіки вимагало ефективного механізму перерозподілу фінансових ресурсів між суб'єктами господарювання, що було спричинено зміною акцентів та пріоритетів у економічній системі, а саме:

- формування приватного сектора економіки;
- проведення масштабної приватизації державних підприємств та виникнення господарських товариств;
- конверсія військового виробництва;
- розірвання економічних зв'язків між підприємствами пострадянського простору;
- невідповідність обсягів виробництва та якості продукції ринковому попиту;
- початок формування економічних зв'язків із капіталістичними країнами;
- відсутність ефективної регуляторної політики з боку держави.

Під впливом описаних вище чинників в Україні стрімко розвивався банківський сектор фінансового ринку, що підтверджується даними Національного банку України (табл. 1) [2].

Таблиця 1. Динаміка показників розвитку банківської системи України в 1992-2009 рр.

Роки	Кількість банків за реєстром (на кінець року)	Кількість банків, зареєстрованих протягом року	Статутний капітал діючих банків, млн. грн
1992	133	60	0,5
1993	211	84	15
1994	228	28	88
1995	230	3	541
1996	229	10	1098
1997	227	8	1560
1998	214	3	2107
1999	203	-	2914
2000	195	1	3666
2001	189	3	4576
2002	182	5	6003
2003	179	5	8116
2004	181	6	11605
2005	186	5	16111
2006	193	13	26372
2007	198	6	43133
2008	198	7	82454
2009	197	5	119189

Стрімке зростання кількості банків відбувається саме у період 1992-1995 років. Їх кількість зросла більш, ніж у три рази в порівнянні з 1991 роком. Починаючи із 1996 року, кількість банківських установ поступово стабілізується на рівні близько 200, з порівняно незначними варіаціями. Обсяги статутного капіталу банків, незважаючи на коливання їх кількості, характеризувалися стійкою тенденцією до зростання, що свідчить, з одного боку, про ефективність діяльності, а з іншого, про перспективність вкладення капіталу в дану сферу з точки зору інвесторів.

Банківська система України виявилася перспективною з самого початку розвитку держави, натомість проникнення та прийняття нових для пострадянського простору економічних знань відбувалося вкрай повільно. Розвиток фінансового посередництва, альтернативного банківському, у відчутних масштабах розпочався значно пізніше.

Проте, банківська система на той час вже зайняла міцні позиції та сконцентрувала в своєму розпорядженні більшу частину вільних ресурсів економічної системи. Залучення банками вільних коштів від населення відображено в табл. 2 [5].

Наведені дані свідчать, що протягом 2001-2008 років більша частина заощаджень домогосподарств розміщувалася саме на банківських рахунках. Частка заощаджень, що спрямовувалася на депозити, коливалася, що пов'язано із очікуваннями економічної нестабільності серед населення.

У 2004 році, наприклад, лише близько третини заощаджених коштів було інвестовано в банки. Очевидно, це пов'язано із очікуваннями негативного впливу політичних факторів на економічну ситуацію, в такому випадку домогосподарства схильні тримати заощадження у найбільш ліквідній формі (готівка в національній чи іноземній валюті). Проте, в міру зростання серед населення

впевненості у стабільності економіки, вкладення на банківські депозити зростали і вже в 2007-2008 роках перевищували 100% від заощаджень, сфор-

мованих у даних періодах, що свідчить про спрямування раніше сформованих запасів ліквідних активів у банківську систему.

Таблиця 2. Динаміка заощаджень населення та їх інвестування в банківську систему

Роки	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Приріст фінансових активів у населення, млн. грн	3380	14594	14597	28380	41207	37044	37840	22496	11678
Приріст нефінансових активів у населення, млн. грн	-	2464	1680	3254	4444	7159	9939	29515	70788
Зобов'язання банків за коштами на рахунках фізичних осіб, млн. грн	11338	19302	32396	41611	73202	106715	164159	217860	214098
Приріст зобов'язань банків за коштами на рахунках фізичних осіб, млн. грн	4558	7964	13094	9215	31591	33513	57444	53701	-3762
Частка заощаджень, що спрямовуються в банківську систему, %	-	46,7	80,4	29,1	69,2	75,8	120,2	103,2	-4,6
Частка заощаджень, що спрямовуються в нефінансові активи, %	-	14,4	10,3	10,3	9,7	16,2	20,8	56,7	85,8

Якщо порівнювати загальний обсяг сформованих за період 2001-2009 років фінансових заощаджень (211216 млн. грн.) із приростом депозитів фізичних осіб за той же період (207318 млн. грн.), то можна зробити висновок, що близько 98,2% фінансових заощаджень населення було сконцентровано саме в банківській системі. Слід однак зазначити, що сила фінансових потрясень 2008-2009 років значно змістила акценти домогосподарств у розподілі заощаджених коштів на фінансові та нефінансові вкладення. У 2009 році приріст нефінансових активів населення становив близько 86% усіх заощаджень.

Роль підприємницьких структур у формуванні ресурсів банківської системи значно менша. Станом на кінець 2009-го року зобов'язання банків за коштами на рахунках суб'єктів господарювання склали 94796 млн. грн. Загалом же на банківських рахунках в кінці 2009 року було сконцентровано 334953 млн. грн.

Страховий ринок як сегмент ринку фінансових послуг, хоча й існував до набуття Україною незалежності, розвивався не так ефективно, як банківська система. Перш за все, слід зазначити, що кількість страхових компаній у період 2002-2009 років значно перевищувала кількість банківських організацій. Причому спостерігалася стійка тенденція до її зростання (у 2009 році кількість страхових компаній складала 450 проти 338 у 2002). Разом з тим обсяг сплаченого статутного капіталу страхових компаній на кінець 2007 року складав лише 10633,6 млн. грн., що приблизно в 4 рази менше, аніж аналогічний показник банківської системи.

Розвиток фондового ринку України розпочався із заснування у 1992 році 2-х фондових бірж. Станом на кінець 2009 року їх кількість становила

10 (максимальне значення показника спостерігалося у 2004 році – 29). Механізм діяльності посередників фондового ринку був для вітчизняних економістів порівняно новим, а фінансові махінації середини дев'яностих років ХХ-го століття значно підірвали довіру до нього як серед широкого загалу, так і серед фінансистів-практиків, що справило негативний вплив на темпи розвитку даної сфери.

В Україні існує також значна кількість фінансових посередників небанківського типу. На кінець 2009 року зареєстровано 755 кредитних спілок, 109 недержавних пенсійних фондів та 208 фінансових компаній. Проте названі установи не справляють суттєвого впливу на перерозподіл фінансових ресурсів в економічній системі України. Загалом екстенсивні показники розвитку фінансово-посередницьких установ небанківського типу за роки незалежності мають тенденції до зростання. З метою визначення ролі окремих сегментів ринку фінансових послуг у процесі перерозподілу фінансових ресурсів у державі, необхідно проаналізувати дані щодо проведених операцій та наданих послуг. Щодо цього слід відмітити проблематичність пошуку достовірної інформації про діяльність окремих видів фінансових посередників за період 1992-2009 років. Якщо банківська статистика, що представлена даними НБУ охоплює весь вказаний період, то офіційні дані щодо діяльності лізингових компаній, кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів, можна отримати за період, починаючи з 2003-2004 років. Зазначена особливість дає можливість зробити припущення про причину її виникнення – відсутність відповідної уваги до небанківських фінансових установ з боку держави, що в свою чергу проявляється не тільки у відношенні статистики, а і в плані роз-

робки законодавства та ефективних методів підтримки розвитку даного сегмента ринку фінансових послуг. Лише у 2003 році з утворенням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України небанківські фінансово-кре-

дитні установи отримали належну увагу з боку держави. У табл. 3 наведено дані щодо динаміки розвитку фондового, банківського та страхового ринку України [2], [3], [4], [5].

Таблиця 3. Показники розвитку основних структурних елементів фінансового ринку України

Рік	Обсяг ВВП	Обсяги зареєстрованих емісій акцій		Вимоги банків за кредитами		Обсяги страхових премій, отриманих страховиками	
	млн. грн	млн. грн	Відношення до ВВП, %	млн. грн.	Відношення до ВВП, %	млн. грн.	Відношення до ВВП, %
1997	93365	11260	12	7295	8	-	-
1998	102593	23100	23	8873	9	-	-
1999	130442	31320	24	11787	9	1164,1	0,9
2000	170070	46510	27	19574	12	2136,4	1,3
2001	204190	68430	34	28373	14	3030,5	1,5
2002	225810	81230	36	42035	19	4442,1	2,0
2003	267344	99250	37	67835	25	9135,3	3,4
2004	345113	127590	37	88579	26	19431,4	5,6
2005	441452	152400	35	143418	32	12853,5	2,9
2006	537667	195940	36	245226	46	13829,9	2,6
2007	720737	245940	34	426867	59	18008,2	2,5
2008	948056	292080	31	734022	77	24008,6	2,5
2009	914720	393150	43	723295	79	-	-

Показники табл. 3 свідчать про високий попит на фінансові ресурси з боку суб'єктів господарювання України. Причому банківський кредит та акціонерний капітал практично є виключними джерелами їх залучення. До того ж обсяги банківського кредитування, починаючи з 2006 року, значно перевищували обсяги залучення акціонерного капіталу. Слід відмітити, що емісія акцій є ефективним інструментом залучення капіталу лише для акціонерних товариств за умови високої ефективності їхньої діяльності, решта підприємств не мають можливості використовувати дане джерело ресурсів.

Можливості страхового ринку щодо перерозподілу фінансових ресурсів у економічній системі є порівняно незначними. Щодо діяльності окремих видів небанківських фінансово-кредитних установ, то слід відмітити незначні її обсяги. За даними державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг обсяги активів недержавних пенсійних фондів на кінець 2009 року склали 612,2 млн. грн., обсяги наданих кредитів кредитними спілками – 6064,9 млн. грн. [3]. Загалом наведені дані щодо операцій небанківських фінансових посередників свідчать про невеликі обсяги коштів, сконцентрованих у їх розпорядженні, а відповідно і про слабкі можливості щодо участі у перерозподілі фінансових ресурсів.

Підсумовуючи зазначене вище, можна визначити основні показники розвитку ринку фінансових послуг України. Головним визначальним фактором формування фінансової системи були відсутність практичного досвіду та неглибокі теоретичні уявлення економістів, практиків та пред-

ставників державного апарату щодо механізму функціонування фінансового посередництва небанківського типу. Економічна система в свою чергу гостро вимагала перерозподілу фінансових ресурсів. Сукупність зазначених причин сформувала сприятливі умови для розвитку банків. Фінансове посередництво небанківського типу отримало достатнє теоретичне, а головне, практичне підґрунтя значно пізніше і фактично розвивалося на вже заповненому ринку.

Більшість вільних ресурсів у державі вже була сконцентрована у банках, тому розвиток інших фінансових посередників відбувався і відбувається повільно, а їх фінансові можливості є порівняно незначними.

Орієнтація фінансової системи на споживче кредитування не дозволяє в повному обсязі забезпечити потребу підприємницьких структур у фінансових ресурсах. Можливість залучення банківського кредиту вимагає високої ефективності й низької ризиковості діяльності та обмежена наявними у банківській сфері коштами.

Гіпертрофований розвиток банківського сектора фінансового ринку з чітко вираженим вектором на надання кредитів створює негативні умови для розвитку інших видів фінансових послуг, особливо небанківського характеру.

Разом з тим потреба у фінансових ресурсах з боку суб'єктів господарювання тільки зростає. Після виходу з кризи 1990-х років розпочався поступовий розвиток української економіки, що вимагає ще більших коштів для забезпечення інвестиційної діяльності. У таких умовах найважливіша роль у забезпеченні інвестиційних потреб

повинна належати саме банківській системі як найбільш розвинутому сектору фінансового ринку. Українська ж банківська система характеризується наступним розподілом фінансових ресурсів (табл. 4) [2].

Українські банки в значних обсягах кредитували населення, що призводило до використання фінансових ресурсів на споживчі цілі. Орієнтація банків на кредитування споживчих потреб

населення є недостатньо ефективною в контексті стимулювання економічного розвитку країни, особливо якщо враховувати той факт, що значна частина споживчих потреб забезпечувалася товарами імпортного виробництва. Левова частка кредитів, які були видані суб'єктам господарювання, надавалися на фінансування поточної діяльності, а зміщення акценту в бік інвестиційної діяльності відбувалося дуже повільно.

Таблиця 4. Основні напрямки кредитування економіки України банками

Показники	2005		2006		2007		2008		2009	
	млн. грн	частка, %	млн. грн	частка, %	млн. грн	частка, %	млн. грн	частка, %	млн. грн	частка, %
Кредити в поточну діяльність	121034	84,4	195251	79,6	332173	77,8	545228	74,3	510872	70,6
Кредити в інвестиційну діяльність, т.ч.:	22384	15,6	49975	20,4	94690	22,2	188794	25,7	212423	29,4
- іпотечні кредити	—	—	27012	11	51888	12,2	79193	10,8	75648	10,5
- кредити, надані фізичним особам	33523	23,4	78543	32	155446	36,4	280490	38,2	241249	33,4
Всього	143418	100	245226	100	426864	100	734022	100	723295	100

Крім того, більшість ресурсів, наданих в інвестиційну діяльність, спрямовувалися на іпотеку, тобто в основному на будівництво житла, що, власне, є товаром довгострокового користування, і питання віднесення даних витрат на інвестиції є досить дискусійним.

Проведений аналіз напрямків розміщення банківських ресурсів свідчить про низьку активність банків щодо підтримки інвестиційної діяльності в Україні. Такий вид послуг як фінансовий лізинг, що є достатньо ефективним механізмом забезпечення потреб інвестиційного характеру, практично знаходиться поза увагою банків.

Вартість цінних паперів, що знаходилися у портфелі банків на кінець 2009 року, становила 34726 млн. грн. (що в порівнянні з обсягами кредитування складає 4,8 %) [2].

Загалом слід зробити висновок про низьку інвестиційну спрямованість вітчизняної фінансової системи, що суттєво стримує розвиток економіки. Зумовлено це тим, що більшість вільних ресурсів сконцентрована у розпорядженні банків, які не зацікавлені в інвестиційному спрямуванні капіталу.

З іншого боку, концентрація ресурсів у банках спричиняє високий рівень нестабільності фінансової системи країни. На користь даного твердження свідчать тенденції розвитку ринку фінансових послуг України в умовах кризи, що розпочалася у жовтні 2008 року.

Початок кризи 2008 року в Україні пов'язаний із ЗАТ «Промінвестбанк», який спеціалізувався на обслуговуванні металургійного та машинобудів-

ного комплексів. Продукція металургійної промисловості формує значну частину експорту України – за даними Державного комітету статистики близько 34%. З початком фінансової кризи, коли світовий попит на сировину, в тому числі й метали, різко скоротився, відбулося суттєве погіршення фінансового стану підприємств металургійного комплексу, що призвело до відтоку фінансових ресурсів з галузі. Протягом четвертого кварталу 2008 року обсяги депозитів юридичних осіб, що знаходилися в розпорядженні «Промінвестбанку» скоротилися на 3 млрд. грн., всього ж з початку року їх відтік збільшився до 5 млрд. грн., тобто майже вдвічі [1]. Суттєвий відтік коштів одразу ж позначився на спроможності банку виконувати свої зобов'язання, що призвело до паніки серед фізичних осіб-вкладників. Протягом четвертого кварталу 2008 року обсяги депозитів фізичних осіб, що знаходилися у розпорядженні банку, скоротилися більш, ніж на 2 млрд. грн. Відсутність ефективних дій уряду щодо запобігання паніки серед власників депозитних рахунків призвела до її поширення серед вкладників інших банків. Обсяги зобов'язань банків України за коштами, залученими на рахунки фізичних та юридичних осіб протягом жовтня 2008 року, знизилися більш, ніж на 9 млрд. грн. [2]. У розрізі валют ситуація складалася наступним чином: скорочення обсягів депозитів в гривні становило більше 21 млрд. грн., на фоні зростання вкладів в іноземній валюті на суму, еквівалентну 12 млрд. грн. Скорочення обсягів депозитів у гривні у жовтні 2008 року у порівнянні з їх обсягом станом на кінець

вересня становило 9,3%, крім того, протягом листопада обсяги гривневих вкладів скоротилися на суму близько 11 млрд. грн., тобто ще на 4,7% від рівня кінця вересня. Зростання обсягів депозитів у національній валюті у грудні 2008 року склало всього 542 млн. грн., проте слід відмітити, що загальний обсяг депозитів до кінця 2008 року зріс за рахунок приросту вкладів у іноземній валюті. Темп росту валютних вкладів у 2008 році був рекордним за період 2001-2008 років і склав 169% [2]. Тобто суб'єкти господарювання практично перевели заощадження в національній грошовій одиниці у найбільш ліквідні валюти іноземних держав.

Відтік гривневих коштів з банківської системи та зростання курсів іноземних валют спричинило зростання ставок за банківськими кредитами. Середня ставка за кредитами, що надавалися банками України у 2008 році, зросла з 13,6% у січні до 19,6% у грудні. Причому за період з кінця жовтня до першої половини грудня 2008 року ставка процента за кредитами в національній валюті знаходилася на рівні від 22% до 28% [2]. За аналогічний період зростання обсягів кредитування суб'єктів господарювання склало близько 19%, або більше 115 млрд. грн. Розподіл зазначеної суми в розрізі суб'єктів господарювання виглядав наступним чином: корпоративний сектор – більше 72 млрд. грн. (з них 20 млрд. грн. державні корпорації), домогосподарства – близько 42 млрд.

грн. При чому більшість кредитів отримано саме у грудні, тобто під найвищу ставку банківського відсотка.

Висновки

Результати проведеного аналізу свідчать про низьку інвестиційну спрямованість української фінансової системи, що суттєво стримує розвиток економіки. Першопричиною неінвестиційної спрямованості фінансового посередництва в Україні став низький рівень економічної грамотності як представників держави та бізнесу, так і населення, на початкових етапах розвитку фінансового ринку. Зростання економічної обізнаності спеціалістів та населення загалом відбувалося повільно та засноване, в основному, на емпіричних (досвідно-чуттєвих) методах. Відповідно, за досить тривалий період був сформований достатньо стійкий механізм банківського типу посередництва, що сконцентрував більшу частину вільних фінансових ресурсів економіки та має чіткі та достатньо вигідні схеми їх перерозподілу. Подальший багатовекторний розвиток фінансового посередництва потребує усунення зазначених причин, тобто, з одного боку, значного підвищення економічної грамотності суспільства, а з іншого – створення умов для перерозподілу фінансових ресурсів від банківської системи до фінансових посередників небанківського типу.

Список літератури:

1. Балансовий звіт Промінвестбанку за IV квартал 2008 р. [Електронний ресурс] / ПАТ Промінвестбанк. – Режим доступу: <http://www.pib.com.ua/balance.php.ua>.
2. Грошова і банківська статистика [Електронний ресурс] / Національний банк України. - Режим доступу: <http://bank.gov.ua>.
3. Річні звіти Держфінпослуг [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. - Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.
4. Річні звіти ДКЦПФР [Електронний ресурс] / Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку України. - Режим доступу: <http://www.ssmsc.gov.ua>.
5. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. - Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

Надано до редакції 15.05.2012

Масленніков Євген Іванович / Eugene I. Maslennikov
evgenmaslennikov@ukr.net

Чкан Артур А. / Arthur A. Chkan

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Дослідження розвитку ринку фінансових послуг України [Електронний ресурс] / С.І. Масленніков, А.А. Чкан // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2012. – № 2 (3). – С. 105-110. – Режим доступу до журн.: <http://www.economics.opu.ua/n3.html>